DOI https://doi.org/10.51647/kelm.2021.5.1.26

ODPOWIEDZIALNOŚĆ ZA PROWOKACJĘ WYKROCZENIA KORUPCYJNEGO W ZAGRANICZNYM PRAWIE KARNYM

Volodimir Veretyannikov
student Ługańskiego Państwowego Uniwersytetu Spraw Wewnętrznych imienia E.O. Didorenki (Siewierodonieck, Ukraina)
ORCID ID: 0000-0001-7513-2292
e-mail: vladimirveretyannikov@gmail.com

Adnotacja. W artykule naukowym w trybie krytycznej analizy porównawczej przeanalizowano przepisy regulacyjne i odpowiednie praktyki egzekwowania prawa w zakresie przeciwdziałania prowokacyjnym działaniom w wybranych krajach europejskich, w szczególności w państwach Europy Środkowej i Wschodniej. Ustalono, że zagraniczne doświadczenia, osiągnięcia, odrębne przepisy dyskusyjne dotyczące podstaw i form odpowiedzialności karnej za prowokację zachowują znaczenie dla Ukrainy w kontekście jej dążenia do integracji europejskiej, harmonizacji krajowego systemu prawnego (a w szczególności zakresu regulacji karno-prawnych) z systemami państw członkowskich UE. Na przykładzie badanego zjawiska karno-prawnego wykazano praktyczne znaczenie badań porównawczych z zakresu prawa karnego.

Słowa kluczowe: prowokacja, korupcja, przekupstwo, wykroczenie karne, operacja policyjna, Kodeks Karny, śledztwo.

LIABILITY FOR PROVOCATION OF CORRUPTION OFFENSES IN FOREIGN CRIMINAL LAW

Volodimir Veretyannikov
Applicant of Luhansk State University of Internal Affairs named after E.O. Didorenko (Severodonetsk, Ukraine)
ORCID ID: 0000-0001-7513-2292
e-mail: vladimirveretyannikov@gmail.com

Abstract. Normative prescriptions and relevant law enforcement practice on counteraction to provocative actions in separate European countries, in particular the states of Central and Eastern Europe, have been developed in the research paper in the mode of critical comparative analysis. It has been determined that foreign experience, some debatable provisions on the grounds and forms of criminal liability for provocation remain relevant for Ukraine in the context of its European integration aspirations, harmonization of the domestic legal system (and in particular criminal law regulation) with EU member states. The practical significance of comparative legal research in the field of criminal law is demonstrated on the example of the studied criminal law phenomenon.

Key words: provocation, corruption, bribery, criminal offense, police operation, Criminal Code, investigation.

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПРОВОКАЦІЮ КОРУПЦІЙНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ В ЗАРУБІЖНОМУ КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ

Володимир Веретянніков,
здобувач Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка (Сєвєродонецьк, Україна)
ORCID ID: 0000-0001-7513-2292
e-mail: vladimirveretyannikov@gmail.com

Анотація. У науковій статті в режимі критичного компаративістського аналізу було опрацьовано нормативні приписи та релевантну правозастосовну практику щодо протидії провокаційним діянням в окремих європейських країнах, зокрема в державах Центральної та Східної Європи. Визначено, що зарубіжний досвід, напрацювання, окремі дискусійні положення про підстави та форми кримінальної відповідальності за провокацію зберігають актуальність для України в контексті її євроінтеграційних прагнень, гармонізації вітчизняної правової системи (зокрема, сфери кримінально-правового регулювання) із системами держав – членів Європейського Союзу. На прикладі досліджуваного кримінально-правового феномену продемонстровано практичну значущість порівняльно-правових досліджень у галузі кримінального права.

Ключові слова: провокація, корупція, підкуп, кримінальне правопорушення, поліцейська операція, Кримінальний кодекс, розслідування.

Вступ. У межах наукової статті буде висвітлено декілька спільних для більшості європейських держав характеристик провокації взагалі та провокації корупційного кримінального правопорушення зокрема, а також більш детально буде опрацьовано відповідний досвід нормотворення, доктринального обґрунтування та правозастосування в царині протидії провокаційним практикам в окремих європейських державах.

З початку варто зауважити, що кримінальна відповідальність за провокацію підкупу, як і за провокацію злочину взагалі, передбачається у кримінальних законах далеко не всіх закордонних країн. Більшість іноземних законодавців (наприклад, Австралії, Австрійської Республіки, Азербайджанської Республіки, Аргентинської Республіки, Естонської Республіки, Ізраїлю, Китайської Народної Республіки, Королівства Нідерландів, Королівства Швеції, Латвійської Республіки, Республіки Корея, Республіки Молдова, Республіки Узбекистан, Турецької Республіки, Федеративної Республіки Німеччина, Швейцарської Конфедерації, Японії тощо) узагалі не використовують поняття провокації та не встановлюють відповідальності за провокацію підкупу.

Цілком очікувано і природно апологети контрольованої пропозиції неправомірної вигоди службовій особі працівниками правоохоронних органів, або, інакше кажучи, провокації отримання неправомірної вигоди, нерідко звертаються саме до релевантної закордонної практики. Однак, як застерігає Б. Волженкін, тут далеко не все однозначно. Наприклад, як пише він, спеціальні норми кримінальних кодексів окремих американських штатів забороняють, з одного боку, так зване «утягнення в пастку» – ситуації, коли з метою отримання доказів учинення злочину публічна службова особа або особа, яка діє разом зі службовцем, спонукає чи заохочує іншу особу вчинити злочин, з іншого – дозволяють таку діяльність стосовно тих осіб, які вже були готові, схильні вчинити відповідний злочин. Поведінка, за якої особі просто надається можливість учинити посягання, не розцінюється як «утягнення в пастку». Навряд чи, як резюмує згаданий автор, невизначені, умовно гумові поняття на кшталт «готовність», «схильність», які не мають об'єктивних критеріїв визначення, можуть стати зразком для використання чогось схожого у внутрішньому законодавстві (Волженкин, 2001: 45).

Водночас потрібно зауважити, що питання про поняття, зміст провокації, а також щодо її застосування в боротьбі зі злочинністю зберігають частку контраверсійності в теорії та практиці не лише серед вітчизняних, а й серед іноземних фахівців.

Основна частина. У європейських країнах таємні агенти регулярно долучаються до розкриття злочинів, передусім корупційних і у сфері обігу наркотичних засобів. Так, повідомлялося, що завдяки негласним слідчим діям у цих державах розкривається 85% тяжких злочинів. Наприклад у США результати таких дій визнаються доказами в суді в 95% випадків, а в Україні – лише в 5% (Григор'єв, 2018). Причиною цьому, вочевидь, є як недосконаліть вітчизняного законодавства, так і незадовільна практика його застосування. За таких обставин великого значення набуває відповідна практика Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ).

У справі «Веселов проти Російської Федерації» ЄСПЛ здійснив критичний порівняльний аналіз законодавства 22 держав – членів Ради Європи, а саме: Австрії, Бельгії, Болгарії, колишньої Югославської Республіки Македонії, Німеччини, Греції, Італії, Ірландії, Іспанії, Литви, Ліхтенштейну, Польщі, Португалії, Румунії, Словенії, Сполученого Королівства, Туреччини, Фінляндії, Франції, Хорватії, Чеської Республіки, Естонії, щодо участі негласних співробітників у контрольних закупках та інших негласних заходах (заходи під прикриттям).

Порівняльний аналіз виявив, що в цих країнах органи поліції уповноважені здійснювати негласні заходи, зокрема у справах про злочини, пов'язані з незаконним обігом наркотиків, відповідно до порядку, установленого у відповідному законодавстві та правилах. Лише в Ірландії відсутня формальна законодавча або регулятивна база для залучення негласних співробітників поліції. Деякі країни допускають також залучення приватних осіб і дозволяють використовувати негласних співробітників лише в тому разі, якщо застосування інших засобів є надто складним або взагалі неможливим.

У законодавстві більшості проаналізованих автором статті держав передбачено виняткову або часткову відповідальність судових органів за процедуру отримання санкції на здійснення негласних заходів. Так, дозвіл судових органів потрібен для проведення негласних поліцейських операцій у Болгарії (суд), Хорватії (слідчий суддя), Естонії (слідчий суддя), Греції (обвинувальна палата), Ліхтенштейні та Польщі (окружний суд за погодженням із генеральним прокурором), Словенії (слідчий суддя) і Туреччині (суддя). Водночас у деяких країнах рішення ухвалюється прокурором, адміністративними органами або керівниками поліцейських служб. Так, в Австрії та Бельгії правом санкціонувати негласні заходи наділений виключно прокурор.

У деяких країнах передбачено участь прокурора та (або) суду залежно від, наприклад, виду операції або, як більш загального критерію, стадії розгляду. У Чеській Республіці «фіктивні передачі», що включають, серед іншого, перевірочні закупівлі, вимагають санкції прокурора, тоді як залучення негласного співробітника (у справах про особливо тяжкі злочини) може бути санкціоновано лише суддею Високого суду. Відповідно до німецького законодавства використання негласних співробітників повинно бути санкціоновано прокурором і додатково судом, якщо об'єктом заходу є конкретна особа або передбачається проникнення у приватне помешкання.

За винятком США, посилання на провокацію як захист від кримінального переслідування історично було нетиповим – європейським правовим системам положення про провокацію були тривалий час невідомі.

Нині в англійському й американському кримінальному праві немає кримінально-правової норми про відповідальність за провокацію підкупу. У цих державах поняття «провокація» використовується практично

за будь-яких дій працівників правоохоронних органів і осіб, які їм сприяють, спрямованих на спонукання особи до вчинення злочинів у сфері публічних правовідносин (хабарництво, придбання або збут крадених предметів, незаконний обіг наркотиків і порнографічної продукції). Доктрина англо-американського кримінального права базується на прецедентному праві і виходить із сформованої та «відшліфованої» тривалою судовою практикою дефініції провокації злочину. Зазвичай перевищення критеріїв правомірності розвідувальної / оперативної діяльності розцінюється англійськими й американськими судами як зловживання процесом і вважається свідомим порушенням інтересів правосуддя.

Повернемося до заявленого в назві статті кримінально-правового аналізу, далі більш детально йтиметься про релевантний досвід деяких, переважно європейських, держав з елементами доречного порівняння з вітчизняною моделлю кримінальної відповідальності за провокацію підкупу.

Англія. В англійському кримінальному праві провокація до вчинення злочину не визнається способом захисту за звинуваченням у вчиненні злочину, проте зобов'язує суддю припинити розгляд справи з огляду на можливе зловживання процесом або ж виключити докази, отримані внаслідок провокації (Додонов, 2008: 14).

В одній із перших кримінальних справ «провокаційної» категорії англійський суд відхилив аргументи обвинувачених про наявність провокації в діях службовця банку, який спеціально придбав підроблені банкноти з єдиною метою викриття і кримінального переслідування фальшивомонетників. Під час судового процесу обвинувачені стверджували, що встановлене слідством розпорядження підробленими банкнотами було недостатнім доказом, оскільки на вчинення інкримінованого діяння їх спровокував власне банк через уповноважених представників. Захисник намагався розмежувати цей кейс та попередні справи на тій підставі, що не можна говорити про те, що майно було привласнене в режимі *invito domino* (з лат. – «без згоди власника», ідеться про ознаку незаконного заволодіння майном у загальному праві), коли злочин «походить» від особи, яка є упередженою (зацікавлена) щодо нього. До того ж адвокат наполягав, якщо через підбурюючу поведінку службовців банку розглядуваний злочин буде визнано закінченим, це означатиме фактичну передачу життя людей (їхню правову долю) на розсуд банків та їхніх агентів. Водночас ці загалом раціональні доводи захисника не були взяти до уваги судом: фальшивомонетників було визнано винними і страчено (Regina v. Holden, 1810).

Нині в Англії збирання поліцією розвідувальної інформації здійснюється в різних негласних формах, закріплених в Акті про поліцію і доказах у кримінальних справах. За змістом ст. 78 Закону суд має дискреційні повноваження на виключення доказів, отриманих секретним агентом, якщо підсудний не вчинив би злочину без провокації з боку поліції (Police and Criminal Evidence Act, 1984). Водночас згадана норма не змінила основне прецедентне правило судочинства, а саме: провокація злочину не є підставою для захисту. Та обставина, що докази в цьому разі були отримані шляхом активного спонукання до скоєння злочину, сама собою не вимагає їх вилучення із кримінального процесу. Це прецедентне правило суперечить вітчизняному підходу: здобуті шляхом провокації речі і документи не можуть бути використані у кримінальному провадженні (ч. 3 ст. 271 Кримінального кодексу (далі – КК).

Окремі положення щодо негласного збирання поліцією розвідувальної інформації передбачені також в Акті про повноваження слідчих органів (англ. – Regulation of Investigatory Powers Act) 2000 р. Порядок здійснення оперативного спостереження і секретних розвідувальних заходів регламентується розд. II «Спостереження та джерела таємної розвідувальної діяльності» цього Акта (англ. – *Surveillance and Covert Human Intelligence Sources*) (Regulation of Investigatory Powers Act, 2000).

За результатами авторського опрацювання релевантних положень англійського права О. Назаров виокремлює критерії допустимості провокації, розроблені судовою практикою Сполученого Королівства. До них автор відносить: схильність, яка тлумачиться як свідчення того, що обвинувачений мав необхідний злочинний намір і був налаштований учинити злочин і за відсутності провокації; 2) провокація чи забезпечення можливості, коли суди надають юридичне значення відмінним ситуаціям, за яких поліцейський власне спровокував учинення злочину або, навпаки, просто забезпечив обвинуваченому можливість скоїти злочин спільно з поліцейським (під прикриттям), а не з якоюсь іншою особою; 3) природа, характер і ступінь участі / залученості поліцейського, які означають, що поведінка представників поліції, яка передувала вчиненню злочину, не вважається провокацією, якщо була «пересічною», тобто стандартною, звичайною в ситуації, аналогічній тій, що склалася; 4) власне природа злочину, яка свідчить про те, що бажаний результат не міг бути розумно досягнутий іншими засобами; 5) підстави для підозри про наявність протиправної поведінки, суть яких полягає в тому, щоб отримати свідчення про злочинні діяння, якщо поліція має обґрунтовані підозри щодо того, що хтось прагне вчинити або вже розпочав учинення злочину (Назаров, 2010: 20).

Варто також додати, що в окремих ситуаціях правоохоронні органи вдаються до тактики, яка по суті межує із провокацією, – ідеться про приховані, зазвичай поєднані з уведенням в оману, поліцейські операції під символічними назвами «укуси» (англ. – *stings*) та «манна небесна» (англ. – *manna from heaven*). У разі звернення до відповідних тактик поліція, наприклад, створює фіктивні магазини з купівлі-продажу ювелірних виробів, автомобілів тощо, щоби таким способом припинити збут краденого майна. У цій ситуації поліція не порушує меж правомірності поведінки, навпаки, правоохоронці використовують тактику обману з метою виявлення злочинної мережі збуту майна, завідомо придбаного злочинним шляхом (Ashworth, Redmayne, 2005: 262).

Тут спостерігаємо схожість англійського та вітчизняного підходів до визначення змісту протиправної поведінки у вигляді провокації підкупу: у ч. 1 ст. 370 КК також згадується про підбурення (хоча, як

аргументовано в цій роботі, провокацію та підбурення не варто ототожнювати), а в ч. 2 ст. 370 КК згадується про службову особу правоохоронних органів як спеціального суб'єкта злочину.

Республіка Польща. У Польщі із 2006 р. функціонує Центральне антикорупційне бюро (далі – ЦАБ). Його відмінність від схожих структур у сусідніх державах полягає в тому, що робота цього авторитетного в суспільстві органу побудована здебільшого на провокаційних методах. Результатом цих дій став арешт декількох сотень представників влади, політичної й економічної еліти. Такі методи боротьби з корупцією в частини еліти викликали протест – було проведено парламентське розслідування і навіть спеціальний референдум. Проте більшість поляків підтримали ЦАБ, а чиновники стали чіткіше усвідомлювати тезу про невідворотність покарання за вчинені корупційні зловживання (Невмержицький, 2011: 44).

Відповідно до ст. 24 КК Республіки Польща (далі – КК Польщі) той, хто спонукає іншу особу вчинити заборонене діяння, щоб розпочати кримінальне переслідування проти такої особи, підлягає відповідальності за підбурювання. Своєю чергою, підбурювання визначається таким чином: той, хто бажає, щоб інша особа скоїла заборонене законом діяння, спонукає її до цього, несе відповідальність за підбурювання (ч. 2 ст. 18 КК Польщі). Як випливає з цього нормативного припису, польський законодавець, по-перше, правилу про провокацію надав загального змісту та закріпив у загальній частині кримінального закону – до речі, такий підхід позитивно сприймається й деякими вітчизняними науковцями. По-друге, він фактично ототожнює провокацію та підбурювання, що варто оцінити критично, принаймні з позицій українського кримінального закону і практики його застосування. Водночас варто віддати належне тому факту, що через норму польського КК про відповідальність за підбурювання провокатор підлягає кримінальній відповідальності на рівні та в межах санкцій, передбачених у статті про відповідальність виконавця.

Далі, у ст. 255 КК Польщі, яка розміщена в розділі, присвяченому злочинам проти публічного порядку, у конкретизованому режимі зазначено, що той, хто публічно провокує до вчинення кримінального проступку, підлягає штрафу, обмеженню волі або позбавленню волі на строк до 2 років. У ч. 2 цієї статті зазначено, що особа, яка публічно провокує до вчинення злочину, карається позбавленням волі на строк до 3-х років. Той, хто публічно схвалює вчинення кримінального правопорушення, підлягає штрафу максимум у 180 разів денної норми, покаранню у виді обмеження волі або позбавлення волі на строк до одного року (ч. 3 ст. 255 КК Польщі) (Kodeks karny, 1997). Отже, у межах положень ст. 255 КК Польщі йдеться про прояви умовно відкритої, публічної провокації, яка частково нагадує механізми протиправної поведінки, описані в ч. 2 ст. 109 (публічні заклики до насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або до захоплення державної влади, а також розповсюдження матеріалів із закликами до вчинення таких дій), ст. ст. 258–2 (публічні заклики до вчинення терористичного акту), 295 (заклики до вчинення дій, що загрожують громадському порядку) вітчизняного КК.

Білорусь. Відповідно до п. 15 ст. 2 Закону Республіки Білорусь «Про оперативно-розшукову діяльність», оперативний експеримент – це штучне створення обстановки, максимально наближеної до реальності, з метою викликати певну подію або відтворення події, або проведення певних дослідів у цілком керованих умовах і під контролем органу, що здійснює оперативно-розшукову діяльність, із залученням особи, щодо якої є дані про протиправну діяльність, без повідомлення її про участь в оперативному експерименті з метою підтвердження вчинення цією особою протиправних дій, а також запобігання, виявлення, припинення менш тяжкого злочину проти власності, порядку здійснення економічної діяльності, громадської безпеки та здоров'я населення, тяжкого, особливо тяжкого злочину або злочину, який може завдати шкоди національній безпеці.

Як слушно зауважує білоруський учений В. Хомич, визначення насправді складне, але, найголовніше, змістово не структуроване для однозначного розуміння, для використання у практиці проведення оперативного експерименту на принципах забезпечення законності і поготів. Якщо ж його співвідносити ще й із категоричною забороною (ст. 6 білоруського Закону про ОРД) на підбурювання (провокування) громадян до вчинення протиправних дій під час проведення цього виду оперативного заходу, то ситуація взагалі стає утопічною (Хомич, 2009: 297).

Ст. 396 КК Республіки Білорусь 1999 р. (далі – КК Білорусі) під офіційною назвою «Інсценування отримання хабаря, незаконної винагороди або комерційного підкупу» визнає злочином передачу посадовій особі, працівникові державного органу або іншої державної організації, який не є посадовою особою, або працівникові індивідуального підприємця або юридичної особи грошей, цінних паперів, іншого майна або надання послуг майнового характеру з метою штучного створення доказів учинення злочину або шантажу.

Згадана кримінально-правова норма оперує терміном «інсценування» отримання хабаря, незаконної винагороди або комерційного підкупу (ст. 396). У цьому приписі було здійснено криміналізацію провокації не двох, а трьох видів злочинів корупційної спрямованості – одержання хабаря (ст. 430), прийняття незаконної винагороди (ст. 433) і комерційний підкуп (ст. 252). Крім того, у ст. 396 КК Білорусі розширено перелік потерпілих від інсценування: у нього включені особи, не пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій. Окрім посадових осіб і працівників державного органу або іншої державної організації, які не є посадовими особами, потерпілими визнаються також інші працівники індивідуального підприємця або юридичної особи. Відмітною рисою також є перенесення в диспозиції ст. 396 КК Білорусі моменту закінчення злочину зі стадії замаху на стадію закінченої злочинної діяльності – ідеться про фактичну передачу зазначеним у статті особам відомостей, цінних паперів чи іншого майна. Водночас у складі інсценування закріплено також посилання на ознаку мети, яка полягає у штучному створенні доказів учинення злочину або в шантажі (Шмонин, Семыкина, 2013: 74).

Показово, що об'єктом діяння, закріпленого у ст. 396 КК Білорусі, визнаються інтереси правосуддя.

Ст. 38 КК Білорусі забороняє притягувати до кримінальної відповідальності особу, яка під час виконання відповідно до чинного законодавства спеціального завдання із запобігання, виявлення або припинення злочину і дій з іншими його учасниками вимушено вчиняє злочин. Водночас ці правила не застосовуються до особи, яка скоїла особливо тяжкий або тяжкий злочин, поєднаний із посяганням на життя або здоров'я людини. Це положення білоруського кримінального закону у змістовій частині загалом кореспондує вітчизняному припису, закріпленому у ст. 43 КК.

В. Хомич слушно звертає увагу на те, що ст. 396 КК закріплює підстави відповідальності за передачу посадовій особі певного майна (майнових благ) за відсутності згоди такої особи нібито як хабар (комерційний підкуп) з метою штучного створення доказів учинення злочину, а не за передавання хабаря на підставі схиляння у провокаційних цілях службової особи до його отримання шляхом створення обстановки й умов, що зумовлюють можливість і необхідність її отримання. Юридичний зміст аналізованого злочину, як додає автор, полягає саме у штучному створенні доказів завідомо неправдивого обвинувачення особи в отриманні хабаря чи комерційного підкупу (Хомич, 2009: 101).

Грузія. У законах про кримінальну відповідальність більшості держав умовно пострадянського простору норми про провокацію злочину (будь-якого, а не лише корупційного) немає, отже, не міститься легального визначення цього феномену. Винятком є лише кримінальне законодавство Грузії. Так, відповідно до ст. 145 КК Грузії, провокація злочину – це схиляння іншої особи до вчинення злочину з метою її притягнення до кримінальної відповідальності (що карається домашнім арештом на строк від шести місяців до двох років або позбавленням волі на строк від одного до трьох років) (Уголовный кодекс Грузии, 1999).

Диспозиція ст. 145 КК Грузії є чітко сформульованою та безпосередньо вказує на мету злочину – викриття провокованої особи з метою кримінального переслідування. Зазначена норма унеможливлює кримінальне переслідування особи, щодо якої вчинені провокаційні дії, а криміналізована в більшості країн колишнього СРСР провокація хабаря чи комерційного підкупу, напевне, повинна розглядатися як окремий випадок незаконного отримання доказів.

В. Додонов констатує очевидну прогресивність грузинського підходу в частині нормативного визначення провокаційної поведінки і висловлює оригінальну позицію про те, що криміналізовані (за традицією, яка бере початок із кримінальних законів радянських республік 1922 р.) у більшості країн Співдружності Незалежних Держав діяння щодо провокації підкупу / хабаря не мають жодного стосунку до провокації злочинів у широкому і традиційному розумінні протиправної підбурювальної поведінки, а лише утворюють окремий випадок фальсифікації / штучного створення доказів (Додонов, 2008: 16).

Такий авторський підхід, безперечно, має раціональне обґрунтування, зважаючи на той комплекс завдань, які правоохоронці прагнуть реалізувати через провокацію. Ідеться про комбінацію службової й особистісної мотивації (створення штучно високих показників розкриття корупційних кримінальних правопорушень та/або реалізація кар'єрних чи навіть корисливих мотивів).

Безперечно, установлення самостійної норми, яка передбачає кримінальну відповідальність за провокацію будь-якого злочину, є заслугою законодавця Грузії. Однак чи можна погодитися з тим, як зауважує О. Альошина, що будь-яка провокація завдає шкоди правам та інтересам людини. Видається, як пише вона, що правам та свободам спровокованої особи завдано шкоди лише тоді, коли у процесі провокації водночас порушується встановлений законом процесуальний порядок збирання доказів, тобто провокація здійснюється службовою особою, уповноваженою на збирання, перевірку й оцінку доказів. Інакше не можна говорити про порушення законних прав та свобод людини. Якщо стежити за логікою грузинського законодавця, потрібно визнати, що й будь-який підбурювач також порушує права та свободи особи, адже він схиляє таку особу на вчинення злочину. Відповідно ж до кримінального законодавства Грузії, якщо підбурювач схиляє особу до вчинення злочину та водночас не має на меті її викриття, то такий підбурювач не завдає шкоди правам і свободам людини і визнається співучасником злочину, але якщо той самий підбурювач схиляє особу до скоєння злочину з метою притягнення її до кримінальної відповідальності, то він є провокатором, який порушує законні права та свободи людини. Погодитися з такою позицією, як резюмує дослідниця, немає підстав (Альошина, 2007: 122).

Литва. У КК Литовської Республіки (далі – КК Литви) поняття «провокація» уживається в нормах про відповідальність за корупційні зловживання та поєднується з поняттям «вимагання», набуває практично того ж самого змісту і виступає його синонімом. Так, у ч. 1 ст. 225 КК Литви встановлюється відповідальність державних службовців чи прирівняних до них осіб, які на свою користь або на користь інших осіб прямо чи через посередників прийняли, пообіцяли або домовилися одержати хабаря, вимагали чи провокували дати хабар за законні дії або бездіяльність під час виконання службових повноважень (Уголовный кодекс Литовской республики, 2003: 310). На основі цього можна припустити, що провокацією охоплюються діяння держаних службовців та прирівняних до них осіб, спрямовані на створення умов, за яких особа змушена дати хабаря. Очевидно, як слушно зауважує О. Грудзур, що провокація за кримінальним законодавством Литовської Республіки не пов'язується з метою викриття провокованої особи, а тому її зміст є принципово відмінним від змісту провокації хабаря за вітчизняним КК (Грудзур, 2011: 37).

Ч. 4 ст. 227 КК Литви, що у гл. XXXIII «Злочини і кримінальні проступки проти державної служби та публічних інтересів», визнає злочином провокацію до давання хабаря за законну дію чи бездіяльність під час виконання повноважень. Водночас особа звільняється від кримінальної відповідальності за підкуп,

якщо хабаря вимагали, провокували до його давання або підкуп мав місце з відома працівників правоохоронних органів.

У литовському кримінальному законодавстві поняття «провокація» уживається у нормах щодо відповідальності за підкуп та поєднується з поняттям «вимагання», набуває практично того самого змісту. Так, у ч. 1 ст. 225 КК Литви встановлюється відповідальність державних службовців чи прирівняних до них осіб, які на свою користь або на користь інших осіб прямо або через посередників прийняли, пообіцяли або домовилися одержати підкуп, вимагали чи провокували дати підкуп за законні дії або бездіяльність під час виконання службових повноважень (Уголовный кодекс Литовской республики, 2003: 310). На основі цього можна припустити, що провокацією охоплюються діяння державних службовців та прирівняних до них осіб, спрямовані на створення умов, за яких особа змушена дати підкуп. Очевидно, що провокація за кримінальним законодавством Литви не пов'язується з метою викриття провокованої особи, а тому її зміст є принципово відмінним від змісту провокації підкупу за вітчизняним КК.

ЄСПЛ в одному з рішень висловив думку про те, що передбачена національним процесуальним законодавством Литви й авторизована генеральним прокурором цієї держави в межах конкретної кримінальної справи про незаконний обіг наркотичних засобів модель імітації злочинної поведінки (англ. – *criminal conduct simulation model*) не була цілком розкрита (повідомлена суду) заявнику, особливо в частині можливих підозр щодо попередньої поведінки заявника (Malininas v. Lithuania, 2008).

Згадане поняття «модель імітації злочинної поведінки» є за своїми змістовими ознаками та сферою практичного застосування близьким до поняття «контроль за кримінальним правопорушенням», відомого вітчизняному кримінальному процесуальному законодавству.

Висновки. Проведене дослідження спонукає висловити декілька загальних висновків-спостережень.

По-перше, було встановлено, що кожна країна, яка визнала недопустимість провокації злочину, розробила та застосовує низку критеріїв, які необхідно враховувати у вирішенні питання про межі допустимості провокації. Ці критерії мають включати, серед іншого: обґрунтовану попередньо наявну підозру щодо спровокованої особи, інтенсивність і мету зовнішнього впливу на таку особу, готовність (схильність) підбурюваної особи до вчинення протиправного діяння. Чимало згаданих критеріїв збігаються у праві та правозастосовній практиці досліджених країн, чому, напевне, сприяє уніфікована практика ЄСПЛ щодо провокації.

По-друге, вартий позитивної оцінки та більш ретельного вивчення на предмет можливого запровадження підхід грузинського законодавця в частині встановлення кримінальної відповідальності за провокацію будь-якого злочину, що відповідає сучасній ідеї комплексного захисту прав та свобод людини. Показово, що зазначена заборона розміщена у главі про злочини проти прав і свобод людини (гл. XXIII) КК Грузії. Автор статті приєднується до висловлених у вітчизняній фаховій літературі конструктивних позицій у частині запровадження єдиної загальної заборони на провокацію будь-якого кримінального правопорушення замість чинної нині змістово обмеженої норми про провокацію суто підкупу.

По-третє, на прикладі критичного вивчення закордонного досвіду протидії провокаційним практикам, поєднаного з використанням елементів юридичної компаративістики, варто зафіксувати тезу про те, що методологічний інструментарій будь-якого порівняльного кримінально-правового дослідження варто використовувати гнучко, у режимі динамічного співвідношення. Водночас види методів наукового пізнання, а також інтенсивність їх використання дослідником мають піддаватись суттєвій трансформації залежно від предмета дослідження, яким, зокрема, є норма КК (наприклад, ст. 370 КК), окремий інститут кримінального права чи міжгалузевий характер групи правових норм (наприклад, у разі бланкетного способу описання диспозицій окремих заборон). Так само методологія окремого порівняльного кримінально-правового дослідження матиме власну специфіку залежно від типів порівнюваних правових систем, з урахуванням специфіки джерел права та їхньої ієрархію, впливу судової практики, особливостей правозастосування та тлумачення правових приписів.

Список використаних джерел:

1. Альошина О. Провокація : кримінально-правове дослідження : дис. … канд. юрид. наук. Харків, 2007. 204 с.
2. Волженкин Б. Допустима ли провокация как метод борьбы с коррупцией? *Российская юстиция.* 2001. № 5. С. 43–45.
3. Григор'єв І. Санкціонований хабар. *Закон і бізнес.* 20–26 січня 2018 р. Вип. 3. URL: https://zib.com.ua/ua/131568-koli_taemniy_agent_stae_provokatorom_i_peretvoryuetsya_na_zl.html.
4. Грудзур О. Кримінально-правова характеристика провокації хабаря : дис. … канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2011. 229 с.
5. Додонов В. Провокация преступления с позиций современного уголовного права. *Вестник Академии Генеральной прокуратуры Российской Федерации.* 2008. № 3. С. 13–16.
6. Назаров А. Провокация в оперативно-розыскной деятельности. Москва : Юрлитинформ, 2010. 152 с.
7. Невмержицький Є. Проблеми рецепції антикорупційних механізмів розвинених країн в українську практику. *Віче.* 2011. № 19. С. 40–44. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/viche_2011_19_19.
8. Уголовный кодекс Грузии от 22 июля 1999 г. № 2287 (с изменениями). URL: https://matsne.gov.ge/ru/document/view/16426?publication=229.
9. Уголовный кодекс Литовской республики. Санкт-Петербург : Юрид. центр «Пресс», 2003. 470 с.
10. Хомич В. Оперативный эксперимент без провокации взятки. *Проблемы укрепления законности и правопорядка: наука, практика, тенденции :* сборник научных трудов / редкол. : В. Хомич и др. ; Науч.-практ. центр проблем укрепления законности и правопорядка Генер. прокуратуры Респ. Беларусь. Минск : БГУФК, 2009. Вып. 2426 с.

11. Хомич В., Бранчель И. Оперативный эксперимент как способ выявления взяточничества : монография ; Науч.-практ. центр проблем укрепления законности и правопорядка Генеральной прокуратуры Респ. Беларусь. Минск : БГУФК, 2009. 240 с.
12. Шмонин А., Семыкина О. Провокация преступлений со стороны правоохранительных органов: сравнительный анализ российского и зарубежного законодательства. *Журнал российского права.* 2013. № 7. С. 71–81.
13. Ashworth A., Redmayne M. The Criminal Process. 3'rd ed. Oxford, 2005. 522 p.
14. Kodeks karny. *Kancelaria Sejmu*. URL: https://www.legislationline.org/download/id/7354/file/Poland_CC_1997_en.pdf.
15. Malininas v. Lithuania, № 10071/04. *ECHR.* 2008.
16. Police and Criminal Evidence Act 1984. URL: http://www.legislation.gov.uk/all?title=Police%20and%20Criminal%20Evidence%20Act%.
17. Regina v. Holden, 127 Eng. Rep. 1107 (Cr. Cas. Res. 1810).
18. Regulation of Investigatory Powers Act 2000. URL: http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2000/23/part/II.

References:

1. Aloshyna, O.I. (2007) Provokatsiia (kryminalno-pravove doslidzhennia) [Provocation (criminal law analyses)]: dys. … kand. yuryd. nauk. Kharkiv. 204 p. [in Ukrainian].
2. Volzhenkyn, B. (2001) Dopustyma ly provokatsyia kak metod borby s korruptsyei? [Is provocation permissible as a method of combating corruption?]. Rossyiskaia yustytsyia. № 5. P. 43–45 [in Russian].
3. Hryhor'iev, I. (2018) Sanktsionovanyi khabar [Sanctioned bribery]. Zakon i Biznes. Vyp. 3. 20–26 sich. 2018 r. URL: https://zib.com.ua/ua/131568-koli_taemniy_agent_stae_provokatorom_i_peretvoryuetsya_na_zl.html [in Ukrainian].
4. Hrudzur, O.M. (2011) Kryminalno-pravova kharakterystyka provokatsii khabara [Criminal law characteristic of bribery provocation]: dys. … kand. yuryd. nauk: 12.00.08. Kyiv, 2011. 229 s. [in Ukrainian].
5. Dodonov, V.N. (2008) Provokatsyia prestuplenyia s pozytsyi sovremennoho uholovnoho prava [Provocation of a crime from the standpoint of modern criminal law]. Vestnyk Akademyy Heneralnoi prokuratury RF. № 3. P. 13–16 [in Russian].
6. Nazarov, A.D. (2010) Provokatsyia v operatyvno-rozysknoi deiatelnosty [Provocation in operational-search activities]. Moskva: Yurlytynform, 2010. 152 s. [in Russian].
7. Nevmerzhytskyi, Ye. (2011) Problemy retseptsii antykoruptsiinykh mekhanizmiv rozvynenykh krain v ukrainsku praktyku [Problems of the reception of anti-corruption mechanisms in the developed territories in the Ukrainian practice]. Viche. 2011. № 19. P. 40–44 URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/viche_2011_19_19. [in Ukrainian].
8. Uholovnyi kodeks Hruzyy [Criminal Code of Georgia] ot 22.07.1999 № 2287 (s yzmenenyiamy). URL: https://matsne.gov.ge/ru/document/view/16426?publication=229 [in Russian].
9. Uholovnyi kodeks Lytovskoi respublyky (2003) [Criminal Code of the Republic of Lithuania]. Sankt-Peterburh: Yuryd. tsentr Press. 470 p. [in Russian].
10. Homich, V.M. (2009) Operativnyj eksperiment bez provokacii vzyatki [Operative experiment without provoking a bribe]. Problemy ukrepleniya zakonnosti i pravoporyadka: nauka, praktika, tendencii. Vypusk 2: sb. nauch. tr. / redkol.: V.M. Homich [i dr.]; Nauch.-prakt. centr problem ukrepleniya zakonnosti i pravoporyadka Gener. prokuratury Resp. Belarus'. Minsk: BGUFK, 2009. 426 p. [in Russian].
11. Homich, V.M. (2009) Operativnyj eksperiment kak sposob vyyavleniya vzyatochnichestva : monogr. [Operative experiment as a way to identify bribery: monograph]. Nauch.-prakt. centr problem ukrepleniya zakonnosti i pravoporyadka General'noj prokuratury Resp. Belarus'. Minsk: BGUFK. 240 p. [in Russian].
12. Shmonin, A.V., Semykina O.I. (2013) Provokaciya prestuplenij so storony pravoohranitel'nyh organov: sravnitel'nyj analiz rossijskogo i zarubezhnogo zakonodatel'stva [Provocation of Crimes by Law Enforcement Agencies: Comparative Analysis of Russian and Foreign Law]. *Zhurnal rossijskogo prava.* № 7. P. 71–81 [in Russian].
13. Ashworth A., Redmayne M. The Criminal Process. 3'rd ed. Oxford, 2005. 522 p.
14. Kodeks karny. *Kancelaria Sejmu*. URL: https://www.legislationline.org/download/id/7354/file/Poland_CC_1997_en.pdf.
15. Malininas v. Lithuania, № 10071/04, ECHR 2008.
16. Police and Criminal Evidence Act 1984. URL: http://www.legislation.gov.uk/all?title=Police%20and%20Criminal%20Evidence%20Act%.
17. Regina v. Holden, 127 Eng. Rep. 1107 (Cr. Cas. Res. 1810).
18. Regulation of Investigatory Powers Act 2000. URL: http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2000/23/part/II.